

Zinātnes Vēstnesis

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS UN LATVIJAS ZINĀTNIĒKU SAVIENĪBAS BIĻETENS

Nr. 3 (17)

1991. GADA APRILIS

Iznāk kopš 1989. gada septembra

Cena 30 kapeikas

JAUNĀ VEIDOLĀ

«Zinātnes Vēstnesis» pēc pusotra gada pastāvēšanas negaidīti iekļuva pārbūves viesulī. Gan objektīvu, gan subjektīvu apstākļu dēļ nācās atteikties no izdevniecības «Zinātne» paspārnēs, kā arī no tipogrāfijas «Rota» pakalpojumiem.

Iepriekšējā mēnesī biļetens nevarēja iznākt, jo vajadzēja «mainīt zirgus». Izdevējdarbības licenci tagad ir pārņēmusi Latvijas Zinātnieku savienība. Iespējamu apsoliņusi nodrošināt Rīgas Tehniskās universitātes tipogrāfija.

Ar šo numuru biļetens mainījis savu līdzšinējo veidolu: minižurnāls kļuvis par avīzi. Līdz ar izskata maiņu biļetens iegūs arī jaunu saturu. Būs daudz vairāk informācijas, toties mazāk garo rakstu. Un galvenais — informācija, ko publicēsim, būs daudz operatīvāka.

Redakcija cer, ka no biļetena pārveides iegūs lasītājs un vēliesies ar mums vairāk sadarboties. Uz raženu darbību turpmāk!

SAVĀ PULKĀ

Ekonomisti Juris Krūmiņš, Uģis Zālītis un Jānis Straziņš, fiziķi Māris Alberts, Guntis Liberts, Valdis Masaļskis, Antons Pujāts un Igors Tipāns, — tie ir tikai daži no tiem, kas nolēmuši šogad papildināt Zinātnieku savienības saimi. Biedru kopskaits sasniedzis turpat pusotru tūkstoši.

Viskoplāk pārstāvēta ir ZA

(530 biedru), RTU (280) un LU (200). Samērā labi reprezentētas atsevišķas nozares: vairāk nekā simt lauksaimnieku, 80 mediķu.

Ne jau visi ZS biedri ir pieredzīgi kādai noteiktai organizācijai. Ir ap 60 tā dēvēto, individuālo biedru. 11 ZS biedru dzīvo un strādā ASV, Kanādā un Zviedrijā.

L. LUBĀNS

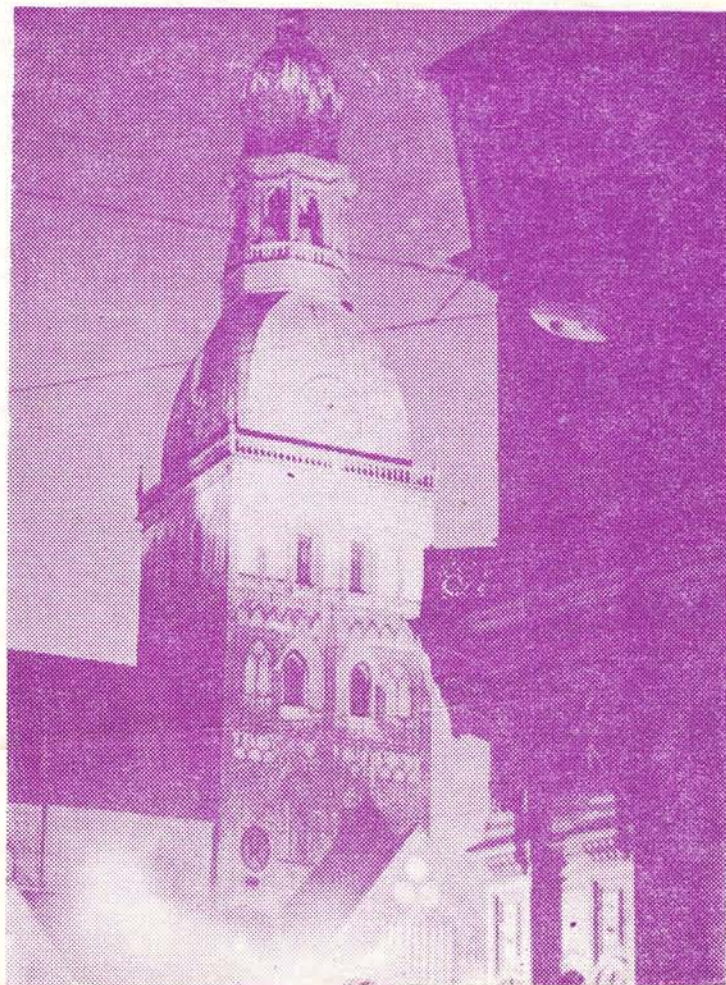
SADARBĪBA AR ĀRZEMĒM

Latvijas zinātniekiem arvien plašāk paveras «logs uz Eiropu». Ja vēl 1986. gadā ārzemju komandējumos devās tikai 141 ZA zinātnieks vai speciālists, tad pērn — jau 512. Ilgstošam (uz gadu un vairāk) darbam uz ārzemēm pirmo reizi ZA vēsturē tika komandēti 11 zinātnieki.

Starptautiskos un nacionālos kongresos, konferencēs un simpozijos pērn piedalījās 179 ZA zinātniskie līdzstrādnieki. 46 cilvēki strādāja ārzemju zinātniskajos centros.

Savukārt ārzemniekus interesē Latvija. Pērn ZA ieradās 571 ārzemju zinātnieks. Tika noslēgti 25 tiešo zinātnisko sakaru līgumi. Uz ZA institūtu bāzes notika 15 zinātniskie pasākumi, piedalījās 264 ārzemju speciālisti.

V. VALTS

Pār Rīgas torņiem brīve aust

GADA SESIJĀ

Latvijas Zinātnu akadēmijas kopsapulces gada sesijā, lai izvērtētu pērn paveikto, šoreiz nebija vajadzīgs plašs ziņojums. ZA 1990. gada darba rezultāti apkopoti nesen izdotajā Gadagrāmātā.

LZA prezidents akadēmiķis JĀNIS LIELPĒTERIS savā uzrunā akcentēja tikai pašu būtiskāko. Palielinājis zinātnisko publikāciju skaitu, vairāk izdots monogrāfiju. Nedz politiskā krīze, nedz ekonomikas sabrukums zinātniskā darba kvantitatīvi iepriekšējā gadā nav skāris. Grūtāk ir analizēt zinātniskā darba kvalitāti, jo nav attiecīgu kritēriju.

Iepriekšējā gada kopsapulcē barga kritika tika izteikta ZA Sabiedrisko zinātnu nodaļai. Nu tā mainījusi vismaz savu ārējo — tā pārdēvēta par Humanitāro un sociālo zinātnu nodaļu. Izveidots Filozofijas un socioloģijas institūts, ko vada Maija Kūle. Lielākas vai mazākas pārmaiņas skārušas arī citus šīs nodaļas institūtus.

ZA pavērtas lielākas iespējas zinātnes demokratizācijai un humanitārizācijai. ZA sastāvā ievēlēts prāvis skaits korespondētājocekļu no republikas augstskolām. Ievēlēti arī 25 ZA ārzemju locekļi — izcilākie zinātnes un kultūras darbinieki.

Sekmīgi attīstās zinātniskie sakari. Veidojas un nostiprinās kontakti ar Rietumu zinātniekiem. Sadarbības līgumi noslēgti ar Poliju, Zviedriju un Norvēģiju. Drīz šīm valstīm pievienosies arī Anglijas un citu Eiropas valstu zinātnu akadēmijas. Labi kontakti saglabājas arī ar PSRS zinātniekiem.

Viena no vissmagākajām problēmām ir zinātnes finansēšana. Līdzekļu pārdalē tiek izmantota grantu sistēma. Negatīvu ietekmi rada aizvien pieaugošie nodokļi. Daži akadēmijas institūti vairs nespēj savilkt kopā galus.

Uz bankrota robežas nokļuvusi izdevniecība «Zinātne». Tai trūkst naudas un papīra. Izdodamo grāmatu pašizmaksa ir pārlieku augsta. Latvju Dainu, Broces zīmējumu un citu

izdevumu cena diez vai pircējiem būs pa kabatai.

Jāizstrādā jauna izdevniecības koncepcija. Var būt, ka jādibina akciju sabiedrība. Jāsaīšina grāmatu sagatavošanas laiks iespējamai. Ar redaktoriem jāslēdz tiešie līgumi. Zinātniskā literatūra, kas saistīta ar Latvijas kultūru, jāizdod latviešu valodā. Eksakto zinātnu izdevumi jāpublicē angļu valodā. Jāpaaugstina arī monogrāfiju zinātniskais līmenis. Tas ir ceļš, pa kuru iekļūt Rietumu tirgū.

Ļoti svarīga nozīme ir ZA statusa noteikšanai. Taču to nevar izdarīt, jo nav izstrādāta Latvijas zinātnes politika, nav deklarēti galvenie prioritārie virzieni. Vai turpmāk izdosies saglabāt ZA tādā, kāda tā ir šodien? Diez vai. Zinātnē ir svarīga nevis forma, bet saturs. Pats galvenais ir saglabāt zinātnieku smadzeņu potenciālu.

Akadēmiķis JĀNIS STRADIŅŠ savā ziņojumā pievērsās ZA vēsturei. Eiropā ZA radās renesanses laikā. Katra sevi cenošā valsts dibināja savu ZA. Rīgas Latviešu biedrība 1932. gadā izveidoja Zinātnu komisiju. 1936. gadā Latvijā nodibināja Vēstures institūtu, ko nosacīti var dēvēt par pirmo ZA sastāvdaļu. Jaunveidojamajā ZA, kam vajadzēja tapt 1942. gadā, bija paredzēts iekļaut Zemes pētīšanas, Dabaszinātnu institūtu u. c. institūtus. LPSR ZA tika nodibināta 1946. gadā. ZA pirmais prezidents — Pauls Lejiņš.

Tagad, pēc 45 gadiem, Latvijas zinātne nonākusi krustcelēs. Pa kādu ceļu iet turpmāk? Veidot personālo ZA, elitāru zinātnieku korporāciju? Iespējams, ka visreālāk ZA veidot, apvienojot zinātniskos institūtus uz konfederatīviem pamatiem.

ZA ir jāreformē, jātuvina augst-

skolām. Taču jābūt nevis vienreizējam aktam, bet gan procesam.

ZA ik dienu jācinās par savām tiesībām pastāvēt, jāceļ savs prestižs sabiedrībā.

Valstij jārada attiecīgi likumi un jāizstrādā reglamentācija, lai aizsargātu zinātniekus, ļautu tiem radoši strādāt.

ZA korespondētājocekļis ANDRIS PLOTNIEKS uzsvēra, ka zinātnē nav visaptverošas programmas, koncepcijas. Vēl nav zināms, kāda būs ZA vieta atjaunotajā Latvijas valstī.

Zinātnu nozarēs ir ļoti atšķirīgs stāvoklis. Ir gan bagāti, gan nabadzīgi institūti. Piemēram, Organiskās sintēzes institūta uz katru zinātnieku ir trīs reizes vairāk līdzekļu nekā Valodas institūtā. Kļūstot patstāvīgiem, materiāli nenodrošinātie institūti beigs pastāvēt. To nedrīkst pieļaut. Tikai savstarpēji palīdzot, visas zinātnu nozares var attīstīties kopumā.

ZA pagaidām ir neatrisināts īpašuma jautājums. Īpašumam jābūt nošķirtam. Viens un tas pats īpašums nevar vienlaikus piederēt ZA un institūtiem.

Akadēmiķis ELMĀRS GRĒNS arī norādīja uz to, cik svarīgs ir īpašuma jautājums. Viņaprāt, konversija nav nepieciešama: ZA jāpaliek valsts īpašumā. ZA rūpniecības gan varētu kļūt patstāvīgas. Ražotājiem nevajadzētu ļaut izmantot zinātni paredzētos nodokļu atvieglojumus.

ZA aktīvāk jāsadarbības ar augstskolām. Šīs iestādes viena otrai varētu palīdzēt, piemēram, zinātnu maģistru sagatavošanā.

Augsti kvalificētus zinātniekus vajadzētu atbrīvot no saimniecisku jautājumu risināšanas. Piemēram, ZA Prezidijs varētu uzņemties tā

dēvētā smadzeņu centra lomu, nodarbojoties tikai ar zinātnes problēmām.

Profesors ILMĀRS VITOLS atgādināja, cik bistams zinātnē ir monopols. Tas aizkavē tālāko virzību uz priekšu, ļauj iegrimt pašapmierātībā. Līdz šim darbojās mehānisms, kas faktiski izslēdza ZA un augstskolu kopdarbību. Akadēmiskā dzīvesveida izkopšana tika traucēta.

ZA jāklūst par zinātnieku asociāciju, jābalstās uz konfederācijas principiem. Institūtiem savā darbībā jābūt patstāvīgiem, izņemot tās funkcijas (sagāde, ārējie sakari), kuras lietderīgi apvienot.

LR deputāts JĀNIS VAIVADS atzina, ka Latvijas zinātnē ir gūti teicami sasniegumi. Tas ir atsevišķu izcilu zinātnieku nopelns. Šie sasniegumi nekādā ziņā nav saistāmi ar valsts politiku vai ZA sagādātiem apstākļiem. «Augšas» vairāk domājušas par zinātnes formu, nevis par saturu.

Jāņem vērā, ka zinātne allaž ir orientēta uz nākotni, bet valsts vara — uz attiecīgā brīža situāciju. Tas rada zināmas pretrunas, antagonismu. Arī starp zinātni un sabiedrību var izveidoties antagonisms. Nedrīkst pieļaut, ka šīs pretrunas zinātnē nevis vadiu uz priekšu, bet grautu.

ZA joprojām pārāk akcentē nodarbošanos nevis ar zinātni, bet gan pašai ar sevi. Iepriekšēja administrēšana turpinās, jo personālās ZA tradīciju jau nav. Institūti ZA jūtas kā kopā sastumti, nevis kā brīvprātīgi iekļāvušies akadēmijas sistēmā. Lietu pārvalde, aizbildinoties ar saimnieciskā aprēķina ieviešanu, apļauja īpašuma pārvaldītājus — institūtus.

Pastāv bažas arī par dažu insti-

tūtu darbību. Tiek dibinātas firmas, kam nav nekāda sakara ar zinātni. Pastāv iespēja izvazēt īpašumu.

ZA korespondētājocekļis INDULIS RONIS izteica pārliecību, ka ZA saimnieciskajai darbībai jābūt virzītai uz institūtu dzīves atvieglošanu. Šobrīd tas ir otrādi. Servisa centrs aizstāv tikai savas intereses. Institūtu zinātniekiem, pašiem negribot, jāpārvēršas par saimnieciskajiem darbiniekiem.

Servisa centra saimnieciskās darbības principi paši par sevi ir pieņemami, taču pret tā darbības formu ir iebildumi. Servisa centra vadītājus vajadzētu nevis iecelt, bet ievēlēt kopsapulcē.

Profesors ELMĀRS VĒBERS runāja par īpašumu. Vienmēr un visur īpašuma saimniekam jābūt vienam. Vēl pastāv īpašuma valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības.

Ja ZA ir valsts organizācija, tad tai īpašums nodots rīcībā. Ja ZA ir autonoma organizācija, tai nepieciešama arī sava materiālā bāze.

Ar īpašumu ZA var rīkoties pēc saviem ieskatiem, neprasot valstij atļauju.

Vēl sesijā uzstājās ZA korespondētājocekļi AINA BLINKENA un akadēmiķis MARGERIS LIDAKA.

V. ĻUTA

APSVEIKUMS

Aprīlī 60. šūpu[svētki «Zinātnes Vēstneša» redaklēģijas vadītājam, ZA korespondētājoceklim, vēstures zinātnu doktoram

EVALDAM MUGUREVICAM.

Sveicam savu kolēģi un novēlam arī turpmāk tikpat raženi strādāt Latvijas labā.

Pastāv bažas arī par dažu insti-

PROGRAMMAS UN MĒRĶPROJEKTI

Latvijas Zinātnes padome (LZP) nesēn apsprieda un apstiprināja speciālistu izstrādātos «Ieteikumus par Latvijas Republikas valsts zinātniski tehnisko programmu un mērķprojektu sastādīšanu, apstiprināšanu un realizāciju». Dokuments nosūtīts republikas valdībai, lai to varētu izmantot jau šogad, izstrādājot 7 pagaidām valdības akceptētas Valsts programmas.

Pēc LZP domām, Valsts programmas izstrādājamās tikai republikai stratēģiski visnozīmīgāko ekonomisko un sociālo mērķu sasniegšanai, un to uzdevums ir koncentrēt republikas zinātnisko, tehnisko un ražošanas potenciālu, kā arī visu veidu resursus, lai iespējami īsā laikā kardīnāli modernizētu esošās tehnoloģijas un ražotnes vai radītu jaunas un tādējādi izvestu Latvijas Republiku no krīzes un sasniegtu pasaules līmeni kā ražošanas, ekonomiskos, tā produkcijas kvalitātes rādītājos.

Tādām jau sastādīšanas stadijā esošām Valsts programmām, kā «Vides aizsardzība», «Enerģētika», «Informātika», «Koksnes izmantošana», «Biotehnoloģija un farmācija» neapšaubāmi ir izcila nozīme republikas ekonomikā. To izstrāde un atrisināšana, būtiski ietekmēs mūsu sociālo stāvokli, taču ir arī pilnīgi skaidrs, ka tās prasīs lielus līdzekļus. Programmu izvēlei jābūt ļoti pamatotai. Pēc LZP domām, šādu Valsts programmu izvēle var notikt tikai pēc rūpīgas tautsaimniecības attīstības stratēģiski svarīgāko virzienu apspriešanas zinātnieku, speciālistu, valdības un parlamenta līmenī. Pēc izstrādājamo programmu izvēles valdībai ir jānozīmē valsts pasūtītājs (acimredzot, ministrija) un programmas vadītājs (vēlams valdības locekļa līmenī). Valdība nozīmē arī programmas zinātnisko (koordinācijas) padomi un zinātnisko vadītāju. Atšķirībā no tīri zinātniskajām padomēm, kādas ir zinātniskajās iestādēs vai pie ZA kā fundamentālo problēmu koordinācijas padomes, šajā Valsts programmu koordinācijas padomē bez kompe-

tentiem zinātniekiem iekļaujas arī (un varbūt pat vairākumā) ražošanas speciālisti un vadītāji.

Valsts programmas sastādīšana sākas ar koncepcijas izstrādi. Koncepciju izstrādā kompetenti eksperti, formulējot programmas mērķus, sociāli ekonomisko un ekoloģisko pamatojumu, atklājot programmas struktūru un saturu. Valsts programmas galamērķim jābūt praktiskam — jārada jauna vai uzlabota produkcija, uzņēmumi vai pat nozare, jāatrisina liels zinātnisku un tehnisku pasākumu komplekss. Ja nepieciešams, koncepciju izstrādei izsludina konkursu, arī starptautisku. Saņemto koncepciju varianti jāpakļauj rūpīgai ekspertīzei un plašai apspriešanai, bet pēc tam jāapstiprina LR Ministru Padomei.

Valsts programma sastāv no anotācijas un konkrētiem mērķprojektiem. Pēdējos var sagrupēt apakšprogrammās. Anotācijā tiek izklāstīti programmas mērķi, ekonomiski ekoloģiskais pamatojums, nepieciešamie naudas un materiālie resursi, iegūstamā produkcija, kvantitatīvie un kvalitatīvie rādītāji, prognozējamā sociālā un tautsaimnieciskā nozīme. Aiz anotācijas seko projektu saraksts pēc īpašas formas un tālāk paši projekti vai patstāvīgas kompleksas tēmas ar īsām anotācijām, atšifrētiem darba posmiem un izmaksām. Projektos atsedzams to saturs — realizācijas ceļi, metodes un posmi, nepieciešamie naudas un materiālie resursi, izstrādājamā tehniskā un projektu dokumentācija, izgatavojamie paraugi un to pārbaude, eksperimentālās ražotnes un tirzēšanas ceļi. Atsevišķu projektu izstrādei koordinācijas padome var izsludināt konkursus. Programmu un projektu ietvaros atspoguļojami arī tie posmi, kas risināmi, iesaistot starptautisko sadarbību (kopīgi pētījumi, licenču iepirkšana un pārdošana, investīcija, kopražojumi u. tml.).

Programmu izstrādāšanas un realizācijas nepārtrauktai praktiskai koordinācijai tiek dibināta darba gru-

pa. Ja republikā pastāv attiecīga virziena starpnozaru zinātniski tehniskais komplekss, pēdējais var veikt šo funkciju. Par konkrētu projektu izpildi atbild noteiktas organizācijas un pilnvaroti projektu vadītāji. Projektu un programmas uzdevumu izpildi garantē nepārtraukts un pilnīgs izpildītāju nodrošinājums ar resursiem. Tirgus ekonomikas apstākļos tas nozīmē naudu.

Nav reāli, ka visus naudas līdzekļus programmas izpildei nodrošinātu no valsts budžeta. Pasaules prakse rāda, ka jāveido īpaši programmas fondi, kuros ieskaita gan valsts līdzekļus (no konkrētiem pasūtījumiem), gan ieinteresētā uzņēmuma līdzekļus (atskaitījumi no peļņas), gan ziedojumus u. tml. Uzņēmumi un iestādes, kas piedalās Valsts programmu izpildē, iegūst dažādus ekonomiskus atvieglojumus. Zinātnieku pienākums ir aktīvi piedalīties visos Valsts programmas realizēšanas posmos: stratēģiski nozīmīgo virzienu pamatošanā, koncepcijas izstrādē, atsevišķu projektu un tēmu izstrādē, kā arī dažādās ekspertīzes Pielietojamo zinātnes pētījumu izstrādi programmu ietvaros lietderīgi finansēt no budžeta kā valsts pasūtījumu, ko pēc koordinācijas padomes lēmuma noformē pasūtītāja ministrija, ieskaitot naudu programmas fondā, RZP, ja nepieciešams, piedalās ekspertīzes darbā un, protams, veicina republikas kompetentu zinātnieku iesaistīšanu programmu realizācijā. Ja programmā ir paredzēti fundamentāli pētījumi, tos konkursa kārtībā finansē RZP.

Programmas vadītājs un koordinācijas padome seko programmas izpildes gaitai, operatīvi pārskata projektus vai to posmus, pārtraucot neperspektīvus darbus un organizējot jaunus. Programmas vadība un izpildītāji atbild valstij par savlaicīgu un rezultatīvu visu projektu izpildi. Nobeigtos projektus pieņem Valsts komisija.

MĀRTIŅŠ BEKERS,
akadēmiķis

ZINĀTŅU AKADĒMIJAS PREZIDIJĀ

14. martā Prezidijs noklausījis RTU profesora M. Kalniņa zinātnisko ziņojumu «Virsmas parādības pōimēru kompozītos». Tajā bija apkopotas svarīgākās atziņas un vispārinājumi, kas iegūti, pētījot virsmas un robežparādības polimēru kompozītu veidošanās, eksploataācijas un sagraušanas procesos. Šā ziņojuma apspriešanā piedalījās akadēmiķi M. Beķers, M. Lidaka, korespondētājlocekļi I. Matīss, T. Millers u. c. Prezidents J. Lielpēteris atzīmēja, ka aplūkotā pētniecības virziena attīstībai Latvijā ir izdevīgi apstākļi (ir speciālisti, materiālais nodrošinājums). Vienlaikus prezidents norādīja arī uz trūkumiem: pētījumi paliek akadēmiskajā līmenī, tikpat kā negūstot praktisku izmantojumu.

Prezidijs noklausījis arī Filozofijas un socioloģijas institūta zinātniskās padomes priekšsēdētājas E. Bucenieces ziņojumu par filozofu darbu un nolēma apstiprināt šādu galveno zinātnisko virzienu: Latvijas filozofisko, kultūrvēsturisko un reliģiski filozofisko ideju vēstures un nacionālo procesu izpēte; rietumu filozofijas vēstures un 20. gs. moderno problēmu pētījumi; sabiedrības sociālās struktūras analīze (socioloģisko ideju vēsture Latvijā, konflik-

tu situācijas, Latvijas ģimeņu socioloģiskais raksturojums, sociālā politika).

Sēdē tika akceptēts darba grupas izstrādātais likumprojekts «Par Latvijas Zinātņu akadēmiju».

Prezidijs noklausījis akadēmiķa E. Jakubaiša ziņojumu par sabiedrības ar ierobežotu atbildību «Serviscentrs» izveidošanu un statūtiem. Pēc jautājuma plašas apspriešanas nolēma uzskatīt par lietderīgu nodibināt šādu sabiedrību LZA institūtu, organizāciju un uzņēmumu saimnieciskās darbības nodrošināšanai un nozīmēt darba grupu liguma projekta un statūtu izstrādāšanai.

Pēc Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas iesnieguma Prezidijs apstiprināja par šīs nodaļas akadēmiķa sekretāra vietnieku koresp. loc. I. Roni un nodaļas biroja locekļus — akad. J. Kalniņu, koresp. loc. A. Blinkenu, D. Nitiņu, A. Plotnieku, P. Zvidriņu, E. Murgurviču, filoz. z. d. J. Vēju, filoz. z. d. V. Vēveri, ekon. z. k. J. Janovu.

Prezidijs apstiprināja LZA nodaļu biroju izveidotos ekspertu komisiju sastāvu darbu izvirzīšanai Prezidija prēmijām.

Prezidijs nodeva institūtu apspriešanai LZA emblēmas projektu.

V. HELMS

VĒSTURES ŽURNĀLS

Garīgās dzīves ilgā aizlieguma un apspriešanas važu saraušana un Latviju pāršķalkojušās brīvības alkas nu ir devušas iespēju dziļi saskatīt un atklāti paust patiesību par daudzām dzīves parādībām. Arī par gadu desmitiem kropļoto Latvijas un latviešu tautas vēsturi.

Ceļš pretī brīvībai un neatkarīgai Latvijai prasa līdz šim politizētās, totalitārās varas diktētās viltotās vēstures vietā dot sabiedrībai objektīvu, uz avotiem balstītu patiesu zemes un tautas vēstures atainojumu. Dot šo atainojumu ne šauri lokalizētu, bet aplūkotu uz Eiropas vēstures fona, jo Latvija gadsimtu gaitā bijusi iekļauta Eiropas politisko notikumu un kultūras dzīves lokā. Mūsu republikas profesionālie vēsturnieki un entuziasti iespēju robežās šādu vēstures izpētes darbu tagad sākuši. Atsevišķu vēsturisko notikumu, dažādu problēmu un vēsturisko procesu darbības īsi apraksti jau publicēti presē, viens otrs jautājums izskanējis pa radio un televīzijas raidījumos. Taču publikācijas izkaisītas pa daudzajiem, lasītājam neieģūstamiem vai grūti pieejamiem preses izdevumiem. Tāpēc tā visa ir vēl par maz. Radusies nepieciešamība dot pētniekiem iespēju regulāri publicēt plašākus, uz avotiem balstītus, labi argumentētus pētījumus. Šie pētījumi jāizdod operatīvi, tie jāsakopo, lai lasītājiem būtu ērti pieejami un izmantojami.

Lai šādu iespēju rastu, Latvijas Zinātņu akadēmijas Latvijas Vēstures institūts, sākot ar 1991. gada pēdējo ceturksni, atjaunos 1940. gadā pārtrauktā «Latvijas Vēstures institūta žurnāla» izdošanu. Atjaunotajā žurnālā publicēs arheoloģijas, etnogrāfijas, vēstures, kultūras vēstures (mākslas, mūzikas u. c.) un citu Latvijas vēstures problēmu pētījumu rezultātus, lievietos teorētiskus un kritiskus rakstus, recenzijas, Latvijas vēstures avotus, avotu apskatus, arī informāciju par Latvijas vēstures pētījumiem Latvijā un visā pasaulē, par konferencēm, kas risina vēstures jautājumus, kongresiem utt. Žurnāla redakcija sadarbības ar Latvijas (arī Baltijas) vēstures problēmu pētniekiem visā pasaulē, publicēs viņu darbus. Tā kā ilustrācijas vēsturnieku publikācijās var būt rakstītā dokumentējošas vai skaidrojošas, žurnāls paredzēts arī ilustrācijām.

Atzīstot novadpētniecības pozitīvo lomu tautas vēstures izziņāšanā un īpaši lokālo notikumu dokumentēšanā, žurnālā būs atvēlēta vieta arī novadpētniecības organizatoriskām un darba problēmām, kā arī novadpētnieku darbu publikācijām.

Latvijas Vēstures institūta žurnāls iznāks četras reizes gadā (februārī, maijā, augustā, novembrī).

katra numura apjoms — 15 autorloksņu. Tajā publicēs gan īsus rakstus par atsevišķiem vēstures faktiem un notikumiem, gan arī plašāka apjoma pētījumus. Nozīmīgas lielāka apjoma darbus varēs publicēt ar turpinājumiem vairākos numuros.

Redakcija aicina uz aktīvu līdzdarību žurnāla veidošanā, vēsturniekus, kas pēti Latvijas vēsturi visdažādākās tās jomās no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. Lūdzam sūtīt rakstus, aicinām dot ierosinājumus žurnāla veidošanā. Mēs vēlamies, lai Latvijas Vēstures institūta žurnāls kļūtu par vispusīgu un pilnīgu Latvijas vēstures izpētes gaitas un šīs izpētes jaunāko atziņu atspoguļotāju. Lai tas pildītu patiesu zināšanu izplatītāja lomu, kļūstot vēstures jomā par nepieciešamu operatīvās informācijas avotu studentiem, skolotājiem, zinātniekiem, visu jomu kultūras darbiniekiem, kā arī par interesantu, izglītojošu izdevumu visplašākajam lasītāju lokam Latvijā un ārpus tās.

Redakcijas adrese: 226524 PDP Rīgā, Turģeneva ielā 19, Latvijas ZA Latvijas Vēstures institūta.

Uz sadarbību aicinot,
JĀNIS GRAUDONIS,
vēstures zinātņu doktors,
žurnāla galvenais redaktors

DĪTRIHS ANDREJS LĒBERS

D. A. Lēbers (Loeber) dzimis 1923. gada 4. I Rīgā pazīstamā Latvijas Republikas laika senatora Prof. Dr. Augusta Lēbera (1865-1948) ģimenē. D. A. Lēbers studējis tieslietas Mārburgas universitātē (1946-48), Dr. jur. grādu ieguvis 1951. gadā. Pēc tam papildinājis Hāgas Starptautisko tiesību akadēmijā, Kolumbijas universitātē Ņūjorkā, specializējoties ārzemju, īpaši padomju, tiesībās. Kopš 1966. gada viņš ir tiesību profesors Ķīles universitātē, pašlaik — Tiesību fakultātes dekāns.

Bijis viesprofesors vairākās ASV universitātēs, kā arī zinātniskais darbinieks institūtos un dažādās

starptautiskās komisijās. Strādājis arī PSRS — Vācijas ārlietu ministrijas Austrumu departamentā un Maskavas universitātes Tiesību fakultātē. D. A. Lēbers ir vairāku starptautisku žurnālu — «Osteuropa-Recht», «Journal of Baltic Studies», «Baltisches Recht» u. c. redakciju padomes loceklis un redaktors. Viņš ir piedalījies daudzās konferencēs un studiju ceļojumos ASV, Ķīnā, Austrālijā, Kanādā, Zviedrijā, Baltijas republikās un citur. D. A. Lēbers publicējis trīs monogrāfiskus pētījumus — grāmatas «Urheberrecht der Sowjetunion» (1966), «Der hoheitlich gestaltete Vertrag» (1969), «Diktierter Option, die Umsiedlung

der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland 1939-1941.» (1972) un daudzus rakstus par padomju tiesību jautājumiem, baznīcas tiesisko stāvokli PSRS, latviešu mantošanas tiesībām, Baltijas zelta jautājumu Lielbritānijā, Hitlera-Stalīna līgumu 1939. gadā, par Abrenes pagastu pievienošanu KPFSR, par kultūras pieminekļu aizsardzības tiesiskajiem pamatiem Latvijā u. c. Beidzamajā gadu desmitā D. A. Lēbers daudzkārt viesojies Latvijā, kur starptautiskajās konferencēs Latvijas ZA un LU nolasijs virkni interesantu referātu par minēto problemātiku.

E. MUGURĒVICIS,
ZA korespondētājlocekļis

pārvaldes orgānu. Jāiedarbina drošs mehānisms, lai nav katrreiz jāpaļaujas uz emocijām.

— likumprojektā par zinātni ir piemirstas augstskolas. Šķiet, šis likumprojekts rakstīts tikai Zinātņu akadēmijai. Bakalaura, maģistrs — tā ir izglītības kvalifikācija nevis zinātniskie grādi.

— likumprojektā daudz runāts par zinātnieka tiesībām, bet ne vārda nav bilsts par to, ka zinātniekam ir jānes atbildība par savu tautu, Latviju.

— Zinātnes padomei jābūt vēlētai. Tajā nedrīkst atrasties ierēdņi.

— Latvijā ir daudz t. s. zinātnisko firmu, kam ar zinātni nav nekā kopēja. Tādējādi zinātnes vārds tiek devalvēts.

— uz zinātni nedrīkst pastāvēt monopols. Tas zinātni degradē.

— Latvijas zinātne lielā mērā ir bijusi orientēta uz kosmosa un militārā resora vajadzību apmierināšanu. Tagad jāpārorientējas uz Latvijas problēmu risināšanu.

— zinātnei jāatbrīvojas no nevajadzīga balasta — nekompetentiem cilvēkiem. Ir vajadzīgi profesionāli zinātnieki nevis zinātnieki viltvarži.

— zinātne nedrīkst orientēties vienīgi uz republikas budžeta līdzekļiem. Jāmeklē arī citi finansējuma avoti: pasūtītājorganizācijas, ziedojumi utt. Finansējumu veidi varētu būt šādi: bāzes finansējums, valsts pasūtījums, konkursa finansējums un organizāciju finansējums.

E. ASŪNIETIS

SĒRU VĒSTS

29. martā no mūsu vidus šķīries

KAMILS RAMANS

(dz. 1917. g. 30. jūnijā)

ģeogrāfijas zinātņu kandidāts, Latvijas Universitātes docētājs, Rīgas ainavzinātnes skolas iedibinātājs.

Par latvisku un demokrātisku Latviju

Viena no sarežģītākajām Latvijas turpmākās attīstības problēmām ir atjaunojamās brīvvalsts nacionālais raksturs. Nācīgas un indivīda tiesības, demokrātiskuma un latviskuma savienojamība — šīs problēmas mūsu unikālajā situācijā acimredzami prasa padziļināt attiecīgo zinātņu teorētiskos pamatus. Publicēdami LU zinātniskā līdzstrādnieka J. Kavaca rakstu, ceram lasītājus rosināt ne vien uz domu apmaiņu, bet arī uz pētījumiem.

Patlaban, kad Latvijas suverēnā valstiskuma atjaunošana jau kļuvusi par samērā taustāmu realitāti, sabiedrībā parādījusies aktīva interese par atjaunotās valsts nacionālās savdabības saglabāšanu. Šis virziens organizatoriski noformējies LNNK III kongresā kā virzība uz latvisku Latviju. Taču, nekādi nenoliedzot šīs problēmas aktualitāti un risināšanas nepieciešamību, gribētos norādīt uz šī jautājuma sevišķo delikātumu. Atļaušos apgalvot, ka šis jautājums ir daudzkārt sarežģītāks par valstiskuma atjaunošanu, jo daudz tiešāk iedarbojas uz sabiedrisko domu un pieļauj daudz vairāk iespēju katru neuzmanīgu paziņojumu izmantot ciltautiešu noskaņošanai pret Latvijas valsti kā tādā, Diemžēl daudzi sabiedriski darbinieki, uzstājoties par šo jautājumu, ļoti greko tieši ar nepietiekamu savu izteikto vārdu seku apzināšanos. Bez tam tēzēs par latviskas Latvijas atjaunošanu var saskatīt vienu lielu kļūdu, proti, ir izvirzīta programma uz Latvijas kā mononacionālas valsts veidošanu. Tā kā katrā sabiedriskā vai politiskā organizācijā, kas cinās par nerealizējamem mērķiem, ir lemta agrākai vai vēlākai bojāejai (boļševiki, interfrontes, deputātu apvienība «Sojuz» u. c.), tad, neveloties, lai līdzīgs liktenis piemeklē arī tādā progresīvu organizāciju kā LNNK, gribu vērst uzmanību uz dažiem valstu nacionālās uzbūves principiem, no kuriem arī mums vajadzētu izdarīt secinājumus.

Iesākumā apskatīsim, kā Eiropas (ārpus pašreizējās PSRS teritorijas) valstis dalās pēc nacionālās pārstāvības. Nebūtu racionāli pēlīt Āfrikas, Āzijas vai, vēl jo vairāk, Amerikas valstu struktūras, jo tās veidotas uz citāda vēsturiskā fona un arī šis process visumā ir tālāk no pilnības (Āzijā un Āfrikā) nekā Eiropā.

Kā no 1. tabulas redzams, lielum lielais vairums Eiropas valstu ir izteikti mononacionālas, t. i., pamatnācija veido vairāk par 90% no iedzīvotāju kopskaita un arī tās valoda automātiski ir oficiālās valodas godā, ko arī necenšas apstrīdēt neviena minoritāte, apzinoties, kādā valstī dzīvo. Sini grupā ir divas atsevišķi izdalāmas valstis, proti, Somija un Spānija. Pirmajā pie pārliecinošā somu īpatsvara par līdztiesīgu atzīta arī zviedru valoda, pamatojoties uz to, ka Somijas teritorijā iekļāvusies arī teritorijas, kur zviedri ir pamatiedzīvotāji. Savukārt Spānijā spāņu ir tikai 70%, bet lielākās minoritātes (kataloņi, baski) dzīvo savā vēsturiskajā teritorijā (turklāt baski ir daudz senāka tautība par spāņiem). Tādējādi, lai gan juridiski Spānija skaitās mononacionāla valsts, tai ir daudz nacionālas valsts pazīmes un šo minoritāšu valstiskuma jautājumi vēl gaida savu risinājumu nākotnē.

2. tabulā parādītas binacionālas valstis. Atšķirībā no mononacionālām valstīm, kas veidotas pamatā uz nacionāliem sākumiem, binacionālas lielākoties veidojušās teritoriāli.

Binacionālu valstu īpatnība ir tā, ka dominējošās nacionālās ir vienādi tiesīgas valstiskuma līmenī, pie kam šīs stāvoklis nav radīts voluntāri, bet izveidojies gadsimtu ilgā vēsturiskā attīstībā un ir vienīgais ceļš, kā nodrošināt nevienādīga nacionālā sastāva normālu koeksistenci vienā teritoriālā vienībā, īpaši jāizdala Svecē, kurā uz vienlīdzīgiem principiem apvienojusies veselas trīs nacionālās grupas. Turklāt tieši Svecē nacionālās attiecības ir neregulētas vislabāk, un tieši šī valsts ir vislabākais piemērs starpnacionālo jautājumu risināšanā, ko savulaik arī izmantoja neatkarīgajā Latvijā.

3. tabulā parādīts valstu veids, kas Eiropā, atšķirībā no Āzijas un Āfrikas, ir reti sastopams, un tās ir daudz nacionālas valstis. Praktiski tas ir tikai Lielbritānija, kuras veidošanās ir vēsturiski īpatnēja un kurai ir liels konsolidējošs faktors — vienota valoda, un Dienvidslāvija,

kuras tautu etniskā tuvība nebūt nav atrisinājusi visas valstiskās uzbūves problēmas un nav izslēgts, ka Dienvidslāviju gaida PSRS liktenis.

Pēc šī isā teorētiskā apskata atliek aplūkot situāciju Latvijā un pie reizes arī mūsu kaimiņvalstīs.

Kā redzams, pat brīvvalsts laikā iedzīvotāju sastāvs Latvijā neatbilda klasiskās mononacionālas valsts prasībām. Tādējādi atliek tikai secināt, ka, attīstoties pa demokrātiskās valsts ceļu, lielākajām tradicionālajām nacionālajām minoritātēm agrāk vai vēlāk būs jārada īpašs statuss, pretējā gadījumā būs jāskaras ar mūžīgiem un mocošiem nacionālajiem konfliktiem. Tādēļ, jo agrāk par to sāksim domāt, jo labāk, un nevajag ļauties pašreizējām politiskajām kaislībām un intrigām, jo tās kādreiz beigsies, bet **cilvēki šeit paliks**, gan tie, kas mūs atbalsta, gan arī tie, kas patlaban neatbalsta, un tā tik tiešām ir viena no tām **istajām** (nevis impēristu sadomātājam) realitātem, kādas vēsture mums atstājusi.

Un šī realitāte rāda, ka patlaban nacionālā sastāva struktūra Latvijā ir kļuvusi absolūti binacionāla, un, no šīs situācijas vadoties, būs jāveido turpmākā neatkarīgās Latvijas nacionālā iekšpolitika.

Un tagad varam atgriezties pie sākumā minētās kļūdas latviskas Latvijas atjaunošanā. Neapšaubāmi, ka ir vajadzīga programma, kas veicinātu reemigrāciju un tamlīdzīgus pasākumus, taču nav pamata domāt, ka visa tā rezultātā latviešu īpatsvars varētu kļūt jūtami lielāks nekā tagad. Te gribētos paskaidrot savu viedokli par to, kas man liek šaubīties par iespēju ar dažādiem ekonomiskiem pasākumiem panākt ievērojamu reemigrācijas vilni. Lielu ļaužu masu pārvietošanās parasti notiek dažādu nelabvēlīgu ārēju faktoru ietekmē, kā, piemēram, neēdīga ideoloģija, kas propagandē plašu kļaidonību (boļševisms), ārkārtēji spiedīgi ekonomiskie apstākļi (Vecā Pasaule — Jaunā Pasaule XV—XVII gs., PSRS — Baltija 50.—60. gadi, Āfrika — Rietumeiropa tagad u. c.) vai arī administratīva piespiedu deportācija (Krimas tatāri, vācieši pēc 2. pas. k. beigām u. tml.). Mēs ļoti zinām, ka tieši šo faktoru ietekmē zināmā mērā ir izveidojies patlabanējais etniskais stāvoklis Latvijā, un tikpat ļoti redzams, ka pretēju procesu var panākt ar tādiem pašiem paņēmieniem.

Mēs aktīvi agitejam par Dzimtenes mīlestību un pieķeršanos dzimtajai vietai, bet tas taču iedarbojas arī uz atbraucējiem un to bērniem, kas te dzimuši, jo viņu apziņā sāk mazināties iepriekšējie kļaidojošie propagandas sārņi un tas viņus piesaista Latvijai, bet nepārbaista par latviešiem, un tas ir jāņem vērā. Mēs cenšamies uzlabot ekonomiku (un uzlabosim arī), bet, lai panāktu ekonomisku motīvu reemigrāciju, mums jābūt daudz zemākam dzīves līmenim nekā PSRS (ja līmenis ir tikai nedaudz zemāks, nenotiek masveida emigrācija, jo pārcelšanās zaudējumi neatsver gaidāmo dzīves līmeņa pieaugumu). Par to, ka nevienam ar varu kaut kur dzīt mēs netaisāties, domāju, ir lieki daudz atgādināt.

Šie argumenti liek izdarīt secinājumu, ka mums jābūt gataviem uz to, ka pat pie vispārdomātākajiem un efektīvākajiem pasākumiem latviešu īpatsvars nepalielināsies vairāk nekā līdz 60—65%, bet tas nedod iespēju attīstīt valsti pēc tipiskas mononacionālas valsts modeļa.

Viena no binacionālas valsts īpatnībām ir divu valodu funkcionēšana svarīgākajās valsts dzīves izpausmēs, tādās kā oficiālā lietvedība, augstākā izglītība, tiesvedība u. tml. Domāju, visiem ir skaidrs, ka runā ir par latviešu un krievu valodu un to lietotājiem. Par latviešu valodas lietotājiem viss ir skaidrs, bet to nevar teikt par krievu valodu. Lai nevajadzētu lietot neizdevušos terminus «krievvalodīgie», pamatīgāsim šī nodedinēt, kas īsti Latvijā paš-

Nr. p. k.	Valsts	Pamatnāciju īpatsvars, %	Oficiālā valoda	Lielākā minoritāte un tās īpatsvars, %	Īpatnības
1.	Albānija	96	albāņu	grieķi, 2	Valstij pieder arī Grenlande un Fāreru salas ar plašu autonomiju
2.	Austrija	97	vācu	slovēņi, 3,4	
3.	Bulgārija	88,2	bulgāru	turki, 8,6	
4.	Dānija	97	dāņu	vācieši, 1	
5.	Francija	93	franču	elzasieši, 3	Otra valsts valoda noteikta tāpēc, ka daudzi iri savu valodu vairs neprot
6.	Grieķija	97	grieķu	aromūni, 1,5	
7.	Irija	98,7	īru, angļu	angļi, 1	
8.	Islande	99	islandiešu	0,3	Otrai lielākai nācijai nav sava valstiska veidojuma
9.	Itālija	98	itāļu	pretoromāņi, 1	
10.	Malta	98	maltiešu, angļu	0,5	
11.	Nīderlande	96	nīderlandiešu	frīzi, 2,7	
12.	Norvēģija	98	norvēģu	sāmi, 0,7	
13.	Polija	98,5	poļu	1,5	
14.	Portugāle	97	portugāļu	ungāri, 7,3	Turki VFR sāka apmesties tikai pēc II pasaules kara
15.	Rumānija	88,3	rumāņu	kataloņi, galisieši, baski, 17,9	
16.	Spānija	70	spāņu	vācieši, 2	
17.	Ungārija	96	ungāru	serbi, 0,7	Zviedru valoda atstāta par oficiālu uz vēsturiska pamata
18.	VDR	99	vācu	turki, 2,4	
19.	VFR	90	vācu	zviedri, 6,3	
20.	Zviedrija	93	zviedru		
21.	Somija	93	somu, zviedru		

Nr. p. k.	Valsts	Pamatnācijas, %	Oficiālās valodas	Kopīgas valsts izveidošanas pamats
1.	Beļģija	flāmi, 51,3 valoņi, 40,7	flāmu franču	Šīs teritorijas pamatiedzīvotāji
2.	Cehoslovākija	čehi, 64,3 slovāki, 30,5	čehu un slovāku	Etniskā tuvība, atrašanās Austrum-ungārijas impērijā
3.	Sveice	vācšveicieši, 63 frankošveicieši, 17 italošveicieši, 3	vācu franču itāļu	Īpašs politisks veidojums feodālisma periodā, kas novedis pie atsvešināšanās no mātesnācijām
4.	Luksemburga	luksemburgieši, 75 francūži, vācieši	franču vācu luksemb. dialekts	Vēsturiska atskaņa no feodālisma laikiem

Nr. p. k.	Valsts	Galvenās nācijas	Oficiālās valodas	Kopīgas valsts izveidošanas pamats
1.	Dienvidslāvija	serbi, 36,3 horvāti, 19,7 romieši, 9 slovēņi, 7,8 maķedonieši, 6 melnkalmieši, 2,6	serbu-horvātu maķedoniešu (Maķedonijā) slovēņu (Slovēnijā)	Etniskā kopība, bet vērojamas arī lielas domstarpības sakarā ar vēsturisko attīstību
2.	Lielbritānijas un Irijas Apvienotā Karaliste	angļi, 80 skoti, 9 īri, 4 olsterieši, 1,8 velsieši, 1,1	angļu	Vēsturiski izveidojusies valsts ar lielu mazākumtautību pārangliskošanās pakāpi

LATVIJA			LIETUVA			IGAUNIJA		
tautība	1939 %	1979 %	tautība	1939 %	1979 %	tautība	1939 %	1979 %
latvieši	73,4	53,7	leiši	80,6	80	igauni	92,4	64,7
krievi	10,6	32,8	ebreji	7,1		krievi	3,8	27,9
baltkrievi	1,9	4,5	vācieši	4,1		vācieši	1,8	
ukraiņi	0,1	2,7	poļi	3	7,3	ebreji	0,8	
poļi	3,1	2,5	krievi	2,4	8,9	ukraiņi	—	2,5
leiši	1,4	1,5	latvieši	0,7		baltkrievi	—	1,6
ebreji	5,0	1,1	baltkrievi	0,2	1,7			

reizēja momentā runā krievu valodā. Tie ir: 1) krievi; 2) pārkrievojušies ukraiņi un baltkrievi; 3) pārkrievojušies citu mazākumtautību pārstāvji, pārsvarā no tā kontingenta, kas Latvijā ieradās Padomju okupācijas periodā. Šie cilvēki par dzimto valodu uzskata krievu valodu, un tieši viņi visgrūtāk samierinās ar domu par latviešu valodas lietošanu (tie mazākumtautību pārstāvji, kuri nav asimilējušies un mājās runā savā valodā, daudz vieglāk uzņem domu par latviešu valodas lietošanu ārpus ģimenes). Lielā daļā šo ļaužu uzskatus izsaka baltslāvu kustība, ko pārstāv baltslāvu kultūras biedrība; veidojas baltslāvu partija (par to informē laikraksts «CM»). Šī grupa jūt diezgan lielu piesaisti Latvijai, bet savu ideoloģiju smēļ vecajās Baltijas slāvu kvalitatīvajās tradīcijās, plūšot tās ar jauno kvantitatīvi. Ne-grasos apgalvot, ka šeit viņiem visur ir taisnība, bet viņi pārsīlēc vecās Krievijas tiesības uz Baltijas telpu un neizprot nācijas un nacionālās grupas tiesību atšķirības, taču kaut kāds kompromiss ar viņiem tomēr būs jāatrod. Pats galvenais, ka šī iedzīvotāju grupa un organizācijas, kas to pārstāv, principā atzīs latviešu ekskluzīvās tiesības uz pašnoteikšanos Latvijas teritorijā un līdz ar to arī Latvijas neatkarību.

Bet viņiem ir arī savas specifiskas prasības nacionālajā jautājumā. Tā kā šīs organizācijas cenšas nevis

vadīties no sapuvušām ideoloģiskām dogmām (kā citas, kas patlaban viskālāk runā «krievvalodīgo» vārda), bet gan noskaidrot isteno lietu stāvokli un īstenās savas pārstāvamās iedzīvotāju grupas intereses, tad nākamajiem (un arī pašreizējiem) Latvijas likumdevējiem un valdībai šai jautājumā nāksies sadarbīties ar baltslāviskas ievirzes partijām. Tādēļ jau tagad vajadzētu mēģināt atrast zināmus nacionāla konsensa principus, no kuriem galvenie varētu būt šādi:

1) Neviena Latvijas nacionālā grupa, kas pretendē uz Latvijas pilsonību, nekad un nekādos apstākļos neapstrīd latviešu nācijas ekskluzīvās tiesības uz visu Latvijas teritoriju un neatkarīgu Latvijas valsti.
2) Latvijā dominējošā latviešu nācija atzīs vēsturiski izveidojušās baltslāvu iedzīvotāju grupas nacionālās tradīcijas, bet izveidojamies anklāvos arī paplašinātas kultūrnacionālas autonomijas tiesības (ar anklāvu būtu jāsaprot baltslāvisku iedzīvotāju kompaktas apmešanās vietas ar to īpatsvaru šīs vietās virs 80%, turklāt, definējot un nospraužot to robežas, jāpieļauj iespējami sīks dalījums līdz pat dažiem kvartāliem pilsētās un atsevišķiem ciemiem lauku rajonos, turklāt ar likumu garantējot latviešu valodas diskriminācijas nepieļaušanu šajos anklāvos), kā arī konstitucionāli apstiprinātu vēsturiski izveidojušos krievu valodas paplašinātu lietoju-

mu, salīdzinot ar citām nelatviešu valodām.

3) Visas pārējās mazākumtautības (kuras sevi nesaisla ar baltslāvu grupu) attīstas tāpat kā citās demokrātiskajās valstīs.

Isi sakot, šajos ārkārtīgi smagajos jautājumos mums jābūt vairāk pragmatiskiem, t. i., jāievēro konkrētu cilvēku konkrētas intereses konkrētos apstākļos, neskatoties pat uz to, ka viņi ierašanās šeit ne vienmēr bijusi juridiski nevainojama (bet cilvēceiski izskaidrojama). Protams, otrai pusei šajā gadījumā bez ierunām (!) jāievēro mūsu valstiskās intereses neatkarīgi no tā, cik ilgi mēs būtu atradušies kādas valsts sastāvā un kādas saites ar to būtu izveidojušas.

Šeit droši vien man gribēs pajautāt: «Bet kur tad paliek latviskā Latvija?» Mana dziļākā pārliecība ir tāda, ka vislabākos un visdrošākos apstākļos latviešu attīstībai Latvijā nodrošinās konstitucionālas latviskuma garantijas (nevis procentuālas) un stabila iekšpolitiskā situācija uz ilgiem gadiem. Uzskatu, ka pareizi nostādīts binacionāla tipa valsts modelis nodrošinās lielāku stabilitāti un līdz ar to normālu iekšējo attīstību. Bez tam es ceru, ka pārlieku «kristāllīra» patriotisma dēļ mums vēlreiz nebūs jāpaliek bez savas Nobela prēmijas.

JURĢIS KAVACS,
LU zinātn. līdzstrādnieks

ATJAUNOSIM BIEDRĪBU

1939. gada 16. februārī tika reģistrēta Latvijas Fizikas un matemātikas biedrība. Tās mērķis bija sekmēt un veicināt fizikas un matemātikas zinātnes Latvijā.

Biedrības statūtus izstrādāja docenti Fricis Gulbis, Arvids Lūsis, Reinharde Siksnā, Eižens Leimanis un Jānis Frīdrihsons.

Pirmajā pilnsapulcē par biedrības priekšnieku ievēlēja F. Gulbi. Viņam uzticēja arī valdes priekšsēdētāja pienākumus.

Biedrība darbojās no 1939. gada 10. marta līdz 1940. gada 20. decembrim un no 1943. gada 19. janvāra līdz 1944. gada 19. maijam, tātad pavi-

sam 26 mēnešus. Notikušas 3 pilnsapulces un 15 zinātniskās sapulces, kurās nolasīti 18 referāti.

Iniciatīvas grupa — Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētāja vietnieks, fizikas un matemātikas zinātnu doktors Andrejs Siliņš, Zinātnes padomes eksperts, fizikas un matemātikas zinātnu doktors Ivars Tāle un Latvijas Universitātes Cietvielu fizikas institūta vecākais zinātniskais līdzstrādnieks Jānis Jansons nolēmuši atjaunot Latvijas Fizikas un matemātikas biedrību. Visus interesentus lūdzam pieteikties Cietvielu fizikas institūtā.

Jānis Jansons

ROMIS BĒMS

Romis Bēms ir izcili spilgta personība latviešu tēlotājas mākslā. Šī personība apvieno sevī kā radoša mākslinieka un erudīta mākslas zinātnieka, tā talantīga pasniedzēja un aktīva Mākslinieku savienības biedra īpašības. Katra no šīm darbības sfērām ir gūti augsti sasniegumi un iezīmē šo nozaru virsotnes latviešu mākslā un mākslas zinātnē.

Romis Bēms dzimis 1927. g. 14. jūnijā Rīgā. 1958. gadā beidzis mākslas vēstures nodaļu Repina institūtā Leningradā. 1973. gadā ieguvis mākslas zinātnu kandidāta grādu (1987. gadā viņam piešķirts LPSR Tautas mākslinieka goda nosaukums), kopš 1961. gada — Latvijas Mākslas akadēmijas pedagogs, kopš 1989. gada — profesors.

Roma Bēma akvareļi arvien ir to kolekciju vidū, kas reprezentē latviešu akvareļglezniecību pašās atbildīgākajās tēlotājmākslas skatēs ne tikai Latvijā, tie izstādīti arī Anglijā, ASV, Francijā, Zviedrijā, Somijā, Austrijā un daudzās citās

valstīs, nozīmīgākās personālistādes — 1980., 1988. un 1989. gadā.

Daudzpusīgs ir R. Bēma ieguldījums mākslas zinātnē. Viņa izcilākajiem pētījumiem pieder «Apceres par Latvijas mākslu simt gados» (1984. g.); tas izceļas ar objektīvu un dziļu mazpētīta 18. gs. beigu un 19. gs. pirmās puses tēlotājas mākslas mantojuma vērtējumu. Pētījums profesionāli dziļi atklāj tās mākslinieciskās vērtības, kas no šī perioda iekļāvās latviešu nacionālās kultūras purā un ietekmējušas latviešu profesionālās mākslas veidošanās priekšnosacījumus. Tāpēc šim darbam ir novatoriska nozīme latviešu mākslas vēsturē.

Ar zinātnieka erudīciju R. Bēms jau trīs gadu desmitus sagatavo jaunus latviešu mākslas speciālistus, jo tieši viņa pārziņā ir latviešu mākslas vēstures pasniegšana Mākslas akadēmijā. Viņa zinātnieka erudīcija arvien izmantota dažādu redakcijas kolēģiju un zinātnisko padomju darbā, arī ZA Tēlotājas mākslas daļas izstrādāto izdevumu sagatavošanā.

IEPRIEKŠĒJĀ GADA RAŽA

LZA izdevniecība «Zinātne 1990. gadā laidusi klajā 189 grāmatas, brošūras, žurnālu numurus un citus iespaiddarbus 2348 izdevniecības lokšņu kopapjomā; kopējais metiens 1138 tūkst. eksemplāru latviešu, krievu un angļu valodā.

No kopējā iespaidvienību skaita 115 ir zinātniskas un populārzinātniskas grāmatas un brošūras, kā arī zinātniskās daļliteratūras darbi, 58 ir zinātniski teorētiski žurnāli un 16 — citi periodiski izdevumi.

Izdotas 93 zinātniskas grāmatas un brošūras, kuru pamatā ir akadēmijas un citu republikas zinātnes iestāžu un augstskolu pētījumu rezultāti.

IZDEVNIECĪBAS «ZINĀTNE» JAUNĀKĀS GRĀMATAS

Socioloģija

Baņkovska S. **Environmētālā socioloģija** / LZA Filoz. un sociol. inst.; Zin. red. M. Ašmane. — R.: Zinātne, 1991. — 130 lpp. (8,6 izdevn. l.). — Krievu val. — 1 r. 80 k., 700 eks.

Vēsture

Latvijas suverenitātes ideja likteņgriežos: Vācu okupācijas laika dokumenti, 1941—1945 / LZA; Sast. un priekšv. aut. V. Samsons. — R.: Zinātne, 1990. — 199 lpp. (13,3 izdevn. l.); sh. — Personu rād. — 1 r. 50 k., 3000 eks.

1988. Pārbūves gaita Latvijā: Materiālu krāj. / LZA Latvijas vēst. inst.; [Sast.: I. Bērziņa, M. Lendiņa, I. Neilande u. c.]; Atb. red.: Dz. Viksna, T. Vilciņš. — R.: Zinātne, 1990. — 254 lpp. (12,2 izdevn. l.). — 1 r., 500 eks.

Politika

Latviešu nācījas izredzes: 1990 g. 28. sept. konf. / Sast. un priekšv. aut. O. Dzenītis. — R.: Zinātne, 1990. — 142 lpp. (4,8 izdevn. l.); tab. — (Neatkarības cikls). — 1 r. 50 k., 8000 eks.

Kibernētika. Informātika

Adešons-Veļskis G., Arlazarovs V., Bitmanis A., Donskojs M. **Mašīna spēlē šahu / LZA**; No krievu val. tulk. U. Leitis; A. Volkova priekšv. — R.: Zinātne, 1991. — 206 lpp. (11,7 izdevn. l.); il. — (Zinātne šodien). — 90 k., 1700 eks.

Vides aizsardzība

Dabas un vēstures kalendārs 1991. gadam / Latv. Dabas un pieminekļu aizsardz. b-ba; Sast. un atb. red. O. Gerts; K. Cīruļa oforti. — R.: Zinātne, 1990. — 270 lpp., 40 lpp. il. (21,7 izdevn. l.); il., tab. — 1 r. 50 k., 120 000 eks.

Vides piesārpošanās ar cūkkopības kompleksa notekūdeņiem / A. Karps, I. Lapiņa, V. Melecijs, V. Spungis u. c.; LZA Biol. inst. — R.: Zinātne, 1990. — 237 lpp. (10,1 izdevn. l.). — Krievu val. — 1 r. 10 k., 500 eks.

Fizikas un matemātikas zinātnes

Kaščejevs V. **Heiristiskās nelineāro solitonikas vienādojumu atrisināšanas metodes** / LZA Fizikas inst. — R.: Zinātne, 1990. — 189 lpp. (10,1 izdevn. l.). — Krievu val. — 1 r. 60 k., 920 eks.

Mednis I. **Neitronaktivācijas analīze lietoto kodolreakciju šķērsgrēzumam** / Rokasgrāmata. — LZA Fizikas inst. — R.: Zinātne, 1991. — 119 lpp. (5,7 izdevn. l.); tab. — Krievu val. — (Ies.). — 3 r., 800 eks.

Zinātniskās informācijas. 70 laid.: Zvaigžņu un zvaigžņu agregātu evolūcija / PSRS ZA Astron. padome, Radioastrofiz. observat. — R.: Zinātne, 1991. — 100 lpp. (7,2 izdevn. l.). — Krievu val. — 1 r. 10 k., 1000 eks.

Ķīmija

Cinku saturošo fermentu — kinināzes II un enkefalināzes — inhibitoru struktūra un iedarbība / G. Cipēns (arī red.), V. Slavinska, A. Strautiņa, D. Sīle, E. Korčagova, O. Galkins; LZA Organ. sintēzes inst. — R.: Zinātne, 1990. — 238 lpp. (12,7 izdevn. l.); diagr. — Krievu val. — (Ies.). — 2 r. 20 k., 800 eks.

Neorganiskās ķīmijas institūta publikācijas 10 gadu periodā (1977—1986) / Bibliogr. rād. / Atb. red. J. Sokolova; Sast. M. Mazlovska, A. Sadovska, I. Ruple. — R.: Zinātne, 1990. — 219 lpp. — Vāks, titl. paral. latv., krievu val. — 50 k., 500 eks.

Zinātnes par Zemi

Eberhards G. **Mums tikai viena Gauja** / Latv. Dabas un pieminekļu aizsardz. b-ba, Gaujas nac. parks. — R.: Zinātne, 1991. — 111 lpp., 16 lpp. il. (5,2 izdevn. l.); il. — (GNP). — 1 r., 10 000 eks.

Vetrenņikovs V. **Latvijas prekembrija dzelzs un silīcija formācijas un to prognostiskais novērtējums** / PSRS Ģeol. min. Latv. Ģeol. izpētes darbu ražoš. apv-ba (r/a «Latvijas ģeoloģija»). — R.: Zinātne, 1991. — Krievu val. — 181 lpp. (9,0 izdevn. l.); kart., zīm., tab. — 60 k., 500 eks.

Bioloģija

Langenfelds V. **Ābele**: Morfoloģiskā evolūcija, filogēnija, ģeogrāfija, sistematika / LU. — R.: Zinātne, 1991. — 234 lpp. (15,0 izdevn. l.); il., sh., tab. — Krievu val.; Rez. angļu val. — Latīn. nos. alfabēt. rādītājs. — (Ies.). — 3 r. 30 k., 1180 eks.

Latvijas putnu nosaukumi: LZA Terminoloģijas komisijas 60. biļetens / Sast. Z. Spuris; Atb. red. V. Skujiņa. — R.: Zinātne, 1991. — 45 lpp. (1,9 izdevn. l.). — 30 k., 5000 eks.

Skārds I., Raipulis J. **Šīs pretrunīgais skābeklis**: Skābekļa aktīvo radikāļu molekulārā bioloģija / LZA. — R.: Zinātne, 1991. — 84 lpp. (4,6 izdevn. l.); il. — (Zinātne šodien). — 50 k., 800 eks.

Tehnika

Kompozītu izstrādājumu nestspējas diagnostikas metodes un līdzekļi / LZA Polimēru meh. inst.; Atb. red.

I. Mafiss. — R.: Zinātne, 1990. — 1. sēj.; Diagnostikas metodikas. — 204, XII lpp. (10,5 izdevn. l.); diagr., zīm., sh., tab. — Krievu val. — 1 r., 600 eks.

Mašīnbūve

Cifanskis S., Beresņevičs V., Okss B. **Tehnoloģisko vibrāciju nelineārās parametriskās svārstības** / RTU; Red. E. Lavendelis. — R.: Zinātne, 1991. — 231 lpp. (12,4 izdevn. l.); il., shēmas, tab. — Krievu val. — (Ies.). — 2 r. 20 k., 1000 eks.

Dinamikas un stiprības jautājumi 53. laid.: Analīze un sintēze mehānisko sistēmu dinamikā / RTU; Atb. red. E. Lavendelis. — R.: Zinātne, 1991. — 165 lpp. (8,2 izdevn. l.). — Krievu val. — 50 k., 600 eks.

Magidenko A. **Mašīnbūves tehnisko un organizatorisko risinājumu ekonomiskā pamatošana** / RTU; Atb. red. L. Gamrats-Kureks. — R.: Zinātne, 1990. — 149 lpp. (7,4 izdevn. l.); zīm., tab. — Krievu val. — 55 k., 800 eks.

Ķīmijas rūpniecība

Kalniņš M. **Poliolefinu adhezīvā mijiedarbība ar tēraudu** / RTU; Atb. red. J. Tarnopolskis. — R.: Zinātne, 1990. — 345 lpp., 4 lpp. il. (20,8 izdevn. l.); zīm., tab. — Krievu val. — (Ies.). — 3 r. 40 k., 1000 eks.

Transportis

Latvijas jūrnīcības gadagrāmata '89/90 / Latv. Kult. fonda Jūrnīc. vēst. kopa; Sast. M. Frīdberga; Atb. red. A. Pope. — R.: Zinātne, 1991. — 172 lpp. (11,8 izdevn. l.); il., ģīm., tab. — 3 r. 90 k., 10 000 eks.

Celtniecība

Notekūdeņu un lauksaimniecības atkritumu bioloģiskā attīrīšana: Dinamiskie modeļi un optimālā vadīšana / A. Garnajevs, L. Sedīhs, M. Kristapsons, A. Grīnbergs, V. Dāvids; LZA Mikrobiol. inst. — R.: Zinātne, 1991. — 173 lpp. (7,8 izdevn. l.); sh., tab. — Krievu val.; Rez. angļu, vācu val. — 1 r. 60 k., 1260 eks.

Dzīvokļu un komunālā saimniecība. Sadzīves pakalpojumi. Tirdzniecība

Vasermanis E. **Pakalpojumu sfēras attīstības prognozēšanas** / LU; Zin. red. V. Praude. — R.: Zinātne, 1990. — 168 lpp. (9,1 izdevn. l.); diagr., sh., tab. — Krievu val. — 95 k., 800 eks.

Lauksaimniecība

Index Seminarum: Anno 1990 Collectorum XXXV; 1990. gadā apmaiņai ievāktu sēklu saraksts / LZA Botān. dārz.; Sast. M. Bice, R. Cīnovskis (arī atb. red.), D. Knape,

D. Smite. — R.: Zinātne, 1991. — 61 lpp. (4 izdevn. l.). — 90 k., 1000 eks.

Stolders J., Kālis I. **Pašlīnāšanās, produkcijas pašizmaksa un saimnieciskais aprēķins lauksaimniecībā** / LU. — R.: Zinātne, 1990. — 159 lpp., 1 ats. lp. tab. (9,7 izdevn. l.); sh., tab. — 1 r. 50 k., 1100 eks.

Medicīna

Eglīte M. **Putnkopju alergiskās slimības** / Latv. Medicīnas akadēmija. — R.: Zinātne, 1990. — 151 lpp., 8 lpp. il. (11,2 izdevn. l.); diagr., tab. — Krievu val. — (Ies.). — 1 r., 1200 eks.

Iļjinskis I., Rozentājs R. **Nieru alotransplantātu patoloģija** / Latv. Medicīnas akadēmija. — R.: Zinātne, 1990. — 151 lpp., 48 lpp. il. (13,4 izdevn. l.); tab. — Krievu val. — (Ies.). — 3 r., 1000 eks.

Kūpers K. **Aerobika veselībai** / No angļu val. tulk. V. Stabulniece; N. Amosova priekšv. — R.: Zinātne, 1990. — 235 lpp. (12,6 izdevn. l.); zīm., tab. — (Veselības b-ka). — 1 r., 15 000 eks.

Medicīnas termini: LZA Terminoloģijas komisijas 62. biļetens / Atb. red. un priekšv. aut. M. Ķirīte. — R.: Zinātne, 1991. — 143 lpp. (7,5 izdevn. l.). — 1 r. 60 k., 3000 eks.

Pokrovskis V., Pokrovskis V. **AIDS: Iegūtā imūndeficīta sindroms / No krievu val. tulk. I. Jansone; A. Miltiņa pēc.** — R.: Zinātne, 1990. — 46 lpp. (2,4 izdevn.

l.). — (Veselības b-ka). — 45 k., 15 000 eks.

Filoloģija

Grabis R. **Kūduma izloksnes teksti** / LZA Val. un lit. inst.; B. Laukmanes priekšv. — R.: Zinātne, 1991. — 141 lpp., il. (7,7 izdevn. l.). — 1 r. 60 k., 940 eks.

Kultūra

Tiņanova krājums: Ceturtie Tiņanova lasījumi / LZA Filoz. un tiesību inst.; Atb. red. M. Cudakova. — R.: Zinātne, 1990. — 342 lpp. (22,6 izdevn. l.). — Krievu val. — 3 r. 20 k., 1300 eks.

Daīliteratūra. Folklorā

Barons K., Visendorfs H. **Latvju dainas**: 6 sēj. / Zin. konsult. K. Arājs; Vāku zīm. R. Zariņš. — R.: Zinātne, 1990. — Faks. izd.; Pēterburgā: Keizariskās Akad. spiestava, 1903. — (Ies.)

2. sēj. — 8, 1162 lpp. (126,9 izdevn. l.). — Titl. paral. latv., krievu, franču val. — Dziesmu teicēju saraksts. — Apr. pēc iesp. — 40 r., 2000 eks.

Eglītis A. **Lugas** / LZA Val. un lit. inst.; Sast., iev. un koment. aut. V. Hausmanis. — R.: Zinātne, 1990. — 605 lpp. (40,7 izdevn. l.); zīm. — (Mantojums). — (Ies.). — 4 r. 40 k., 10 000 eks.

Skalbe K. **Mazās piezīmes** / B. Pētersones pēc. — R.: Zinātne, 1990. — 416 lpp. (19,3 izdevn. l.). — (Neatkarības cikls). — 4 r., 50 000 eks.

PAVASARĪGAS NOSKAŅAS

— Ai, mīļais, kurp tu aizej?

— Dodos iegādāties «Zinātnes» grāmatas.

«ZINĀTNES VĒSTNESIS»

Indekss 77165

Dibinātājs un izdevējs: Latvijas Zinātnieku savienība
Reģistrācijas apliecība Nr. 0075, izdota 19.03.91.

Redaktors Vilhelms Luža

Redakcijas kolēģija: Evalds Mugurēvičs (redkol. vadītājs), Elmārs Beķeris, Mārtiņš Beķers, Juris Ekmanis, Jānis Graudonis, Jānis Kļava, Oskars Martinsons

Korektors Mirdza Gulbe un Daina Pakalniņa

Redakcijas adrese: Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Tālrunis 226198.

«Zinātnes Vēstnesis» («Science Bulletin») Association of Latvian Scientists

Iespiests Rīgas Tehniskās universitātes tipogrāfijā Rīgā, Kaļķu ielā 1. Augstspiede.

1 uzsk. iespaidloksne Tirāža 2000 eks. Pasūtījums Nr. A-117.

Linotipists Aldis Puķītis, burtlicis Jevgeņijs Zvejs, iespiedējs Arnis Martužs.